

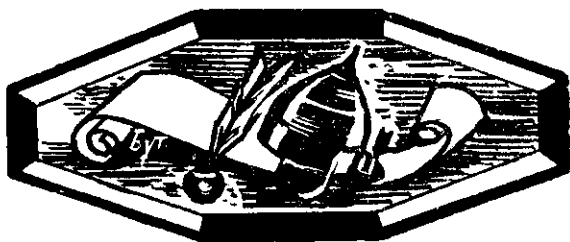
# УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКАЗИ

ЗІБРАВ  
М.В.



# УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКАЗИ

ЗІБРАВ  
М.В.



[diasporiana.org.ua](http://diasporiana.org.ua)

*Мистецьке оформлення*  
**МИКОЛИ БУТОВИЧА**

**Видання ШКІЛЬНОЇ РАДИ УККА**  
Накладом АРКА,  
48 Е. 7-ма вул.,  
Нью-Йорк.



ВІДДІЛ ПЕРШИЙ

## З ПАМ'ЯТОК ПИСЬМЕНСТВА

### СВ. АНДРІЙ НА КИЇВСЬКИХ ГОРАХ



ндрій навчав у Синопі. Коли прийшов до Корсуня, побачив, що з Корсуня є близько дніпрове гирло. І пішов у дніпрове гирло. Відтіль поплив вгору по Дніпрі та принагідно прийшов і став під горами на його березі. Вставши вранці, сказав до учеників, що були з ним: «Чи бачите ці гори? На цих горах засяє ласка Божа і буде великий город, і Бог збудує багато церков». І вийшовши на ці гори, поблагословив їх і поставив хрест, і, помолившись Богові, зійшов із цієї гори, де опісля був Київ. І поплив угору Дніпром.

### ЗАСНУВАННЯ КИЄВА

Були три брати: один на ім'я Кий, другий Щек, а третій Хорив, і їх сестра Либідь. Кий жив на горі, де сьогодні спуск Боричів, Щек жив на горі, що сьогодні зветься Щековиця, а Хорив на третій горі, відкіль назвалася Хоривиця. Вони побудували городець в ім'я свого найстаршого брата і назвали його Київ. Коло города був ліс і великий бір; вони ловили в ньому звірів. Були бо мудрі й розумні. Називались полянами, а від них походять поляни в Києві донині. А деякі, нетямущі, говорили, що Кий був перевізником, бо коло Києва був перевіз тоді з того боку Дніпра; тому говорили на перевіз на Київ. Якщо бо Кий був би перевізником, то не був би ходив до Царгороду. Але цей Кий княжив у своєму роді.

## ОБРИ Й ДУЛІБИ

Обри воювали з слов'янами й підбили дулібів, що були слов'янами, та знущались над дулібськими жінками. Якщо треба було обринові поїхати, не давали запрягти коня ні вола, але веліли запрягти три або чотири, або п'ять жінок до воза і повезти обрина. Так мучили дулібів; були бо обри тілом великі, а розумом горді. Вигубив їх Бог, і вони померли всі і не zostавсь ні один обрин. Є притча в Русі й донині: погибли, як обри, і нема ні племені їх, ні потомка.

## ДАНИНА ХОЗАРАМ

Кривдили деревлян інші сусіди. Напали на них хозари, що сиділи в лісах на цих горах, і сказали хозари:

— Платіть нам данину!

Нарадись поляни і дали по мечеві від дому. Хозари понесли до свого князя і до своїх старшин і сказали їм:

— Ось ми придбали нову данину.

А вони запитали їх:

— Відкіль?

А ті відповіли:

— В лісі на горах над рікою Дніпром.

А вони спитали:

— Що дали?

А ті показали меч, і сказали хозарські старики:

— Не добра данина, князю! Ми перемагали зброєю, гострою з одного боку, тобто шаблями, а їх зброя, тобто меч, гостра з обох боків: вони братимуть данину в.д нас і від інших країн.

## АСКОЛЬД І ДИР ПІД КІЄВОМ

Були в Рюрика два мужі, не його племені, але бояри, і вони випросили собі дозвіл іти до Царгороду з своїм родом. І поплили Дніпром. Проїжджаючи повз Київ і побачивши його на горі, запитались:

— Чий це городок?

А вони відповіли:

— Були три брати: Кий, Щек, Хорив, що побудували городок і померли, а ми сидимо в їх городі та платимо данину хозарам. Аскольд і Дир zostалися в цьому городі, і зібрали багато варягів, і почали володіти полянською землею.

## СМЕРТЬ АСКОЛЬДА Й ДИРА

Перед смертю Рюрик передав своє князювання Олегові, що був з його роду, й дав в його руки свого сина Ігоря, бо був дуже молодий.

Узявши багато вояків: варягів, чудь, словенів, мерю, весь, кривичів, з кривичами прийшов до Смоленська, опанував город і посадив у ньому свого чоловіка. І прийшов, узяв Любеч і посадив свого чоловіка. І прийшов до київських гір і побачив Олег, що Аскольд і Дир князюють, сховав вояків у човнах, а інших зоставив іззаду, а сам прийшов із молодим Ігором на руках і приступив під Угорське. Сховавши своїх вояків, вислав послів до Аскольда й Дири, говорячи, що «ми купці, йдемо в греки від Олега й від княжати Ігора, то вийдіть до свого роду до нас». Прийшли Аскольд і Дир. І вискочили всі з човнів і сказав Олег до Аскольда й Дири:

— Ви не князі й не княжого роду, але я є княжого роду. І виніс Ігора:

— Це син Рюриків.

І вбили Аскольда й Дири й занесли на гору, що й сьогодні зветься Угорським, де сьогодні Ольмин двір; на тій могилі поставив церкву св. Миколи, а Дирова могила за святою Іриною. І засів Олег, княжуючи в Києві. І сказав Олег:

— Нехай це буде мати руських городів.

## СМЕРТЬ ОЛЕГА

Надійшла осінь. І згадав Олег свого коня, якого призначив годувати, а не сідав на нього. Запитував бо перед тим ворожбитів-чарівників:

— Від чого маю умерти?

І сказав йому один чарівник:

— Князю, від коня, якого ти любиш і їздиш на ньому, від того тобі вмерти.

Взявши собі це до голови, Олег сказав:

— Ніколи не сяду на коня і не гляну на нього більше.

І повелів годувати його і не приводити його до себе.

По кількох роках Олег згадав свого коня, від якого смерть передповіли йому ворожбити, прикликав начальника конюхів і запитав його:

— Де мій кінь, якого я призначив годувати й оберігати його?

А він відповів:

— Згинув.

А Олег засміявся і дорікав чарівникові словами:

— Та й неправду говорять ворожбити, але все те брехня: кінь згинув, а я живий.

І повелів осідлати коня:

— Нехай побачу його кості.

І приїхав на місце, де лежали його голі кості й голий лоб, і зліз із коня та, насміхаючись, сказав:

— Невже від цього лоба смерть мені прийняти?

І наступив ногою на лоб. І виповзла змія, і вкусила його в ногу. І з того він розболівся і помер.

І плакали по ньому всі люди великим плачем, і понесли його, і похоронили на горі, що називається Щековиця. Його могила є донині й називається Олегова могила.

### ПОХІД ІГОРЯ НА ГРЕКІВ



944 році Ігор зібрав багато війська, варягів, русь, полян, словен, кривичів, тиверців і найняв печенігів. І взявши закладників у них, він пішов на греків у човнах і на конях, хочачи помститись за себе. Почувши це, корсунці вислали послів до Романа із словами: «Ось ідуть русь, кораблями покрили море». Також і болгарі послали таку звістку: «Ідуть русь і найняли собі печенігів». Почувши це, цар послав найкращих

боярів до Ігоря, просячи його:

— Не йди, але візьми данину, яку брав Олег, і ще дещо додаю до тієї данини.

Також печенігам послав дорогі тканини й багацько золота. А дійшовши до Дунаю, Ігор скликав дружину, почав радитись і переказав їм слова царя. І сказала Ігорова дружина:

— Якщо так каже цар, то чого нам більше хотіти? Без бою матимемо золото, срібло й дорогі тканини. А хто знає, хто переміг би, ми, чи вони? Або хто може бути в спілці з морем? Це бо не по землі ходити нам, а по морській глибині, спільна смерть усім. І послухав їх Ігор, і повелів печенігам воювати Болгарську землю, а сам, узявши від греків золото й дорогі тканини на всіх вояків, вернувся назад і прийшов до Києва додому.

### СМЕРТЬ ІГОРЯ

Сказала дружина Ігореві:

— Свінельдові слуги в зброї і пишно одягнені, а ми голі. Піди, князю, з нами по данину, щоб і ти добув, і ми.

І послухав їх Ігор: пішов до деревлян по данину. І добув більшу данину від першої, і гнобив їх і його люди. І взяв данину і пішов до свого города.

А коли вертався, роздумався і сказав до своєї дружини:

— Ідіть ви з даниною додому, а я вернуся і ще обійду.

І відпустив свою дружину додому, а сам з малою частиною дружини вернувся, бажаючи більшого маєтку. Коли деревляни почули, що він знов іде, нарадилися з своїм князем Малом і сказали:

— Якщо внадиться вовк до овець, то винесе по одній усе стадо, коли не вб'ють його; так і він, якщо не вб'ють його, то всіх нас погубить.



І вислали вони до нього послів із словами:

— Чого йдеш знову? Ти забрав усю данину.

І не послухав їх Ігор. І вийшли деревляни з города Коростеня проти нього, і вбили Ігоря та його дружину, бо мало її було.

І похоронили Ігоря, і є його могила коло города Коростеня в деревлян і донині.

### ПОМСТА ОЛЬГИ

Ольга була в Києві зо своїм малолітком Святославом, а його виховник був Асмуд, воєвода ж був Свінелъд, тобто батько Мстиші. І сказали деревляни: »Ось, ми вбили руського князя; візьмім його жінку Ольгу за свого князя Мала, а з Святославом робитимемо, як захочемо«. І послали деревляни найкращих своїх мужів, числом 20, в човні до Ольги і причалили вони в човні під Борицевим. Тоді бо плила вода коло київської гори, і не жили люди на Подолі, а на горі, а город Київ був там, де є нині двір Гордята й Никифора, а княжий двір був у городі, де є сьогодні двір Воротислава й Чуда. А сіті на птиці були поза городом. І був поза городом другий теремний двір, де є сьогодні двір церковних чинів за святою Богородицею над горою. Тут бо був кам'яний терем. І Ользі сповістили, що прийшли деревляни. І покликкала їх Ольга до себе та сказала їм, що прийшли милі гості. І сказали деревляни:

— Ми прийшли, княгине.

І сказала їм Ольга:

— Так, скажіть, чого ви прийшли сюди?

І сказали деревляни:

— Послала нас Деревлянська земля сказати тобі таке: ми вбили твого чоловіка, бо твій чоловік розтягав і грабував, як вовк, а наші князі добрі; вони улаштували Деревлянську землю. Так іди за нашого князя Мала.



Було бо ім'я деревлянського князя Мал. А Ольга сказала їм:

— Люба мені ваша мова; уже мені свого чоловіка не воскресити, та я хочу пошанувати вас завтра перед своїми людьми; а сьогодні ідіть у свій човен і покладіться в ньому з честью. Я завтра пошлю по вас, а ви скажете: »не поїдемо на конях, ні пішки не підемо, але понесіть нас у човні«. І понесуть вас у човнах.

І відпустила їх на човен. А Ольга веліла викопати велику та глибоку яму на теремному дворі поза городом. На другий день Ольга сіла в теремі і послала по гостей. Прийшли до них та сказали:

— Кличе вас Ольга на велику честь.

Вони ж відповіли:

— Не поїдемо ні на конях, ні на возах, ні пішки не підемо, але понесіть нас у човні. А кияни сказали:

— Нам неволя: нашого князя вбито, а наша княгиня хоче йти за вашого князя.

І понесли їх у човні, а вони сиділи в перегородах, вибочившись і гордячись великими металевими нагрудними пряжками. Принесли їх у двір до Ольги, і понесли їх та вкинули з човном у яму. І нахилившись, Ольга сказала до них:

— А добра вам честь?

Вони ж відповіли:

— Гірша від Ігоревої смерті.

І вона веліла засипати їх живими, і засипали їх.

І послала Ольга до деревлян послів із словами:

— Якщо ви на правду прохаєте мене, то пришліть до мене поважних людей, щоб я з великою честью пішла за вашого князя, а то не пустять мене київські люди.

Почувши це, деревляни вибрали найкращих мужів, що управляли Деревлянською землею, і послали по неї. А коли прийшли деревляни, Ольга звеліла приготувати їм лазню і сказала ось що:

— Вмившись, прийдіть до мене.

Вони ж сильно напалили в лазні; і ввійшли деревляни, і почали митися. І замкнули лазню за ними й вона веліла запалити її від дверей; і там вони всі догоріли.

І послала вона послів до деревлян із такими словами:

— Це вже я йду до вас, та приготуйте багато меду коло города, де ви вбили мого чоловіка, щоб мені поплакати на його могилі і уладити тризну своєму чоловікові.

Почувши це, вони звелили дуже багато меду. А Ольга, взявши з собою мало що з дружини та йдучи порожнем, прийшла на його могилу та плакала по своєму чоловікові. І повеліла своїм людям насипати велику могилу; а коли вони насипали, звеліла починати тризну. Потім деревляни сіли пити, а Ольга веліла своїм дружинникам їм usługувати. І запитали деревляни в Ольги:

— Де наші дружинники, яких ми вислали по тебе?

А вона відповіла:

— Вони йдуть за мною з дружиною мого чоловіка. І коли деревляни попились, вона веліла своїм дружинникам пити за їх здоров'я, а сама відійшла набік, і потім повеліла дружинникам рубати їх. І вбили їх 5000. А Ольга вернулась до Києва та сплядила військо на їх решту.

## ВІЙНА ОЛЬГИ З ДЕРЕВЛЯНАМИ

В 946 р. Ольга з сином Святославом зібрала багато хоробрих вояків і пішла походом на Деревлянську землю. І вийшли деревляни напроти. І коли обидва війська зійшлися разом, Святослав кинув списом на деревлян і спис пролетів попри вуха коневі та вдарив у ноги коневі, бо був дуже молодий. І сказав Свінельд до Асмуда:

— Князь уже розпочав бій; рушмо, дружино, за князем. І перемогли деревлян, а деревляни втекли й замкнулися в своїх городах. А Ольга рушила зо своїм сином на город Коростень, бо вони вбили її чоловіка. І стала коло города зо своїм сином. А деревляни замкнулися в городі й билися хоробро з города, бо нащо й піддаватись, як самі вбили князя. І стояла Ольга ціле літо, і не могла взяти города, і задумала ось що. Послала в город послів із словами:

— Чого хочете ви досидітись? Усі ваші города піддались мені, і платять данину, і обробляють свої ниви і свою землю, а ви хочете з голоду померти, не зобов'язуючись платити данину? А деревляни відповіли:

— Ми радо зобов'язалися б платити данину, але ти хочеш помститись за свого чоловіка. А Ольга їм сказала:

— Я вже помстилася за свого чоловіка, коли прийшли до Києва, і вдруге, і втретє, коли я улаштувала тризну по своєму чоловікові. І вже не хочу мститись, але хочу взяти невелику данину й, помирившись з вами, піду собі назад. А деревляни сказали:

— Що хочеш від нас? Радо тобі дамо і медом і шкурою. А вона їм відповіла:

— Тепер нема у вас ні меду, ні шкури, та я мало жадаю від вас: дайте мені від двора по три голуби й по три горобці, бо я не хочу накладати на вас тяжкої данини, як мій чоловік, але жадаю цієї малої від вас, бо ви обезсилилися в облозі. Так дайте мені цю малу данину.

А деревляни зраділи, згодились, і збрали від двора по три голуби й по три горобці й послали їх до Ольги з поклоном. А Ольга їм сказала:

— Ось ви вже покорились мені й моїй дитині, то йдіть у город, а я завтра відступлю від города й піду в свій город.

А деревляни були раді, ввійшли в город, і сказали людям, і зраділи люди в городі. А Ольга роздала воякам кожному по голубові, а іншим по горобцеві, і повеліла прив'язати сірку кожному

голубові й горобцеві, загорнувши її в малі платки та прив'язавши ниткою до всіх голубів і горобців. І звеліла Ольга, коли смерклося, своїм воякам пустити голубів і горобців. А голуби й горобці полетіли в свої гнізда, ті до своїх голубників а горобці під стріхи. І так запалились голубники, а від них хати й господарські будинки; і не було двора, де не горіло б, і не можна було гасити, бо всі двори загорілися. І кинулись утікати з города, а Ольга веліла своїм воякам ловити їх. І коли взяла город, спалила його, спалила й начальників міста, а решту людей одних повбивала, а інших віддала в неволю своїм воякам. А решту їх залишила, щоб платили данину, і наклала тяжку данину на них: дві частини йшли на Київ, а третя на Вишгород до Ольги, бо Вишгород був Ольжин город. І пішла Ольга по деревлянській землі зо своїм сином і своєю дружиною, надаючи закони й накладаючи податки; і є її стоянки й місця полювання. І прийшла в свій город Київ із своїм сином Святославом.

### ХРИЩЕННЯ ОЛЬГИ

В 955 році поїхала Ольга в Грецію і прибула до Царгороду. А був тоді царем Костянтин, син Лева. Побачивши, що вона гарна з обличчя і дуже розумна, цар подивляв її розум, розмовляв із нею і сказав їй:

— Ти гідна царювати в цьому городі з нами.

А вона зрозуміла та сказала до царя:

— Я поганка; так, якщо хочеш охристити мене, то охристи мене сам; а якщо ні, то я не охрищуся.

І охристити її цар із патріярхом. А будучи охрищена, зраділа душею і тілом, а патріярх навчив її віри та сказав їй:

— Благословенна ти серед руських князів, що полюбила світло, а залишила тьму; благословитимуть тебе руські сини до останнього покоління твоїх унуків.

І навчив її церковного правила, і про молитву, і про піст, і про милостиню, і про збереження чистоти тіла. А вона, схиливши голову, стояла і, як напоювана губка, слухала науки й, поклонившись патріярхові, сказала:

— За твоїми молитвами, владико, нехай заховаюсь від ворожих тенет.

І надали їй в хрищенні ім'я Олена, як називалась і давня цариця, мати великого Костянтина. І поблагословив її патріярх, і відпустив її. І по хрищенні закликав її цар і сказав їй:

— Хочу взяти тебе за жінку.

І вона відповіла:

— Як ти хочеш мене взяти за жінку, а ти сам охристити мене й назвав мене донькою? А в християн нема такого закону, як сам знаєш. І сказав цар:

— Перехитрила ти мене, Ольго.

І дав їй багато дарунків: золота, срібла, дорогочінних тканин, різномородного посуду, і відпустив її, назвавши її своєю дочкою.

## ОБЛОГА КИЄВА ПЕЧЕНІГАМИ

В 968 році печеніги прийшли вперше на Руську землю, а Свято-слав був у Переяславці. І зачинилась Ольга зо своїми внуками Ярополком, Олегом і Володимиром у городі Києві. І облягли печеніги город великою силою, незліченне військо було коло города і не можна було вийти з города, ні звістки послати. І знесилив людей голод і спрага. І зібралися мешканці того боку Дніпра в човнах, і стояли по тому боці, та ні один із них не міг увійти до Києва й ні один із города до них. І засумували люди в городі та сказали:

— Чи нема такого, що міг би перейти на той бік і сказати: як не підійдете завтра під город, піддамося печенігам?

І сказав один хлопець:

— Я можу перейти.

А городяни втішилися та сказали хлопцеві:

— Іди, як можеш якимось перейти!

А він вийшов з города з вуздечкою і походжав між печенігами, питаючись їх:

— Чи ніхто не бачив коня?

Умів бо по-печенізькому й вони уважали його за свого. І як наблизився до ріки, скинув одяг із себе, кинувся в Дніпро й побрів. А печеніги, побачивши це, наставились на нього й почали стріляти на нього, та не могли йому нічого вдіяти. А ті з того боку, побачивши це, підплили човном назустріч йому, взяли його в човен і привезли до дружини. І він сказав їм:

— Якщо не підступите завтра вранці під город, піддадуться люди печенігам.

А їх воевода, на ім'я Претич, сказав їм:

— Підступимо завтра на човнах і, захопивши княгиню і княжат, перевеземо їх і людей на той бік; а якщо не зробимо цього, погубить нас Святослав.

І коли настав ранок, всіли на човни, удосвіта затрубили дуже голосно в сурми, і закричали люди в городі. А печеніги думали, що то прибув князь, і розбіглись на всі боки від города. І вийшла Ольга з унуками та з людьми до човнів. І побачивши їх, печенізький князь звернувся сам до воеводи Претича та сказав:

— Хто це прийшов?

І відповів йому:

— Люди з того боку.

І сказав печенізький князь:

— А ти князь?

А він відповів:

— Я його дружинник і прибув сюди як передня сторожа, а за мною іде незліченна сила війська.

Це ж сказав, прозячи їм. І сказав печенізький князь Претичеві:

— Будь мені приятелем!

А він відповів:

— Нехай так буде.

І подали собі руки. І подарував печенізький князь Прґгичеві коня, шаблю і стріли, а той дав йому панцер, щит і меч. І відступили печеніги від города, і не могли печеніги напоїти коня в Либеді. І послали кияни послів до Святослава, кажучи:

— Ти, князю, чужої землі шукаєш і бережеш, а свою залишив. Замалим не взяли нас печеніги, і твою матір, і твоїх дітей. Якщо не прийдеш і не оборониш нас, то знов нас візьмуть, коли не жаль тобі своєї вітчизни, і матері своєї старої, і дітей своїх.

Почувши те, Святослав швидко сів на коней із своєю дружиною, і прибув до Києва, і цілував свою матір, і своїх дітей, і пожалкував над тим, що накоїли печеніги. І зібрав вояків, і прогнав печенігів у степ, і був спокій.

## ПОХІД СВЯТОСЛАВА НА БОЛГАР

В 971 році Святослав прийшов під Переяславець, а болгари зачинилися в городі. І вийшли болгари на бій проти Святослава, і був великий бій, і перемагали болгари. І сказав Святослав до своїх воїв:

— Уже нам тут полягти! Підемо відважно вперед, браття і дружино!

І під вечір переміг Святослав, і взяв город приступом, кажучи: «Це мій город». І послав до греків посланців із словами:

— Хочу йти на вас і взяти ваш город, як і цей.

І сказали греки:

— Ми безсильні, щоб проти вас стати; та візьми від нас данину, і на свою дружину. І скажіть нам, скільки вас, щоб ми дали її відповідно до числа людей.

А це сказали греки, щоб перехитрити Русь: греки бо хитрі й донині. І сказав їм Святослав:

— Є нас 20 тисяч.

І додав 10 тисяч, бо було тільки 10 тисяч Руси. І приготували греки 100 тисяч на Святослава, і не дали данини. І пішов Святослав на греків, а вони вийшли проти Руси. А побачивши їх, Русь налякалась дуже великої кількості вояків. І сказав Святослав:

— Уже нам ніде дітися, і чи по волі, чи по неволі треба стати проти них, щоб не осоромити Руської землі. Але ляжемо тут головами, мертвий бо не має сорому; а якщо втечемо, то сором нам; і не будемо втікати, а станемо мужньо, а я піду попереду — якщо я поляжу головою, тоді продумуйте про себе самі. І гукнули вої:

— Де ти поляжеш головою, тут і наші голови покладемо. І приготувилась Русь до бою, і греки стали напроти, і зударилась війська, і обступили греки Русь, і був великий бій, і переміг Святослав, і греки втекли. І пішов Святослав, воюючи, до города, розбиваючи інші городи, що досі стоять пусті.

І скликав цар своїх бояр у палац і сказав їм:

— Що зробимо? Не можемо стати проти нього!

І сказали йому бояри:

— Пошли дарунки до нього! Випробуємо його, чи любить він у золоті або дорогих тканинах.

Послали до нього золото, і дорогі тканини, і хитрого мужа та сказали йому:

— Гляди на його зір, на його обличчя і на його думку.

А він, узявши дарунки, прийшов до Святослава. І як прийшли греки з поклоном, сказав:

— Введіть їх сюди!

І прийшли, і поклонились йому, і поклали перед ним золото й дорогі тканини. І сказав Святослав, дивлячись набік:

— Сховайте!

А Святославові слуги взяли та сховали. Царські ж послі вернулися до царя. І скликав цар бояр, і сказали посланці, що:

— Ми прийшли до нього, і дали дарунки, і він не поглянув на них, і велів їх сховати.

І сказав один:

— Спробуй його й ще раз, пошли йому зброю.

Вони ж послушали його, і послали йому меч і іншу зброю. А він прийняв і почав любитись і хвалити й висловлювати подяку цареві. І знов прийшли посланці до царя й оповіли, як усе було. І сказали бояри:

— Лютий цей муж буде, бо не дбає про маєток, а хапає за зброю; зобов'язись платити данину.

І послав цар посланців із такими словами:

— Не йди на город, але візьми данину й що хочеш.

Малоцьо бо не пішов на Царгород. І дали йому данину; брав також і за вбитих, кажучи, що «їх рідня візьме». А взяв і багато дарунків, і вернувся до Переяславця з великою славою. А побачивши малу кількість своєї дружини, сказав до себе: «А що, як, пережити, переб'ють мою дружину й мене, бо багато згинуло в поході!» І сказав: «Піду в Русь і приведу більше дружини». І послав посланців до царя в Дерестір, бо тут був цар, із словами:

— Хочу мати постійний мир і згоду з тобою.

Почувши це, цар зрадів і послав йому дарунки більші від перших. А Святослав прийняв дарунки й почав радитись із своєю дружиною, кажучи ось що:

— Якщо не зробимо миру з царем, а цар довідається, як нас мало, прийде й обляже нас у городі; а Руська земля далеко, а печеніги з нами воюють, і хто нам допоможе? Але зробимо мир з царем, бо згодився платити нам данину, і цього нехай нам буде досить. А якщо не буде платити данини, то знову з Русі, зібравши більше війська, ніж перший раз, прийдемо до Царгороду.

І подобалась ця річ дружині, і вислали щонайкращих мужів до царя. І прийшли в Дерестір, і сказали про це цареві. А цар прикликав їх уранці та сказав:

— Нехай говорять руські послы.

А вони сказали:

— Так каже наш князь: хочу жити в досконалій згоді з царем навіки.

І зрадів цар.

## ВИБІР ВІРОСПОВІДАННЯ

В 987 році скликав Володимир своїх бояр і городських старшин та сказав їм:

— Ось приходили до мене болгари й казали: Прийми нашу віру. Потому прийшли німці й вони хвалили свою віру. По них прийшли жиди. Нарешті прийшли греки, що гудили всі віри, а вихваляли свою, і багато говорили, розповідаючи від початку світу, а вміють гарно оповідати, говорять, що є і другий світ, і дивно стає їх слухати. Як же хто, кажуть вони, прийме нашу віру, то знову воскресне після смерти й не вмере ніколи, а як прийме іншу віру, то на тому світі горітиме навіки. Яку ж раду подасте? Що відповісте?

І сказали бояри і старшини:

— Знаєш, князю, що ніхто не гудить свого, тільки хвалить. Якщо хочеш добре розвідатись, то маєш своїх мужів, пошли їх і розвідайсь про службу кожного, як він служить Богові.

Подобалась князеві ця рада, а також усім людям. Вони вибрали мужів добрих і розумних, числом десять, і сказали їм:

— Ідіть наперед до болгар, дослідіть їх віру й відправу! Вони ж пішли і, прийшовши, бачили їх гидкі вчинки й поклони в чужовірній святині, і прийшли у свою землю. І сказав їм Володимир:

— Ідіть знову до німців і розгляньтесь так само, а звідти йдіть до греків.

Вони ж прийшли до німців, оглянули церкву й відправу їх. І прийшли до Царгороду й зайшли до царя. А цар спитав їх про причину їх приходу. Вони ж розповіли все, як було. Почувши це, цар зрадів і зготовив їм велику честь у той день. А на другий день послав до патріярха, ось що кажучи:

— Прийшла Русь до нас розпитатись про нашу віру; отже прибери церкву та крилос, і сам нарядись в єпископські ризи, нехай блячать славу нашого Бога.

Почувши це, патріярх звелів скликати весь крилос і по звичаю уладив празник, і запалили кадила, і склали співецькі хори. І пішов цар із ними до церкви, і помістили їх на просторому місці, показуючи церковну красу та співи, і відправу архієрейську, обертання дияконів, оповідаючи їм про службу своєму Богові. А вони захопились і дивувались, і похвалили їх богослуження. І прикликавши їх, царі Василь і Костянтин сказали їм:

— Ідіть у вашу землю!

І відпустили їх з великими дарунками й почестью.

А вони прийшли в свою землю. І скликав князь своїх бояр і старшину. І сказав Володимир:

— Ось прийшли послані нами мужі. Вислухаймо від них, що було.

І сказав їм:

— Розповіжте перед дружиною!

А вони сказали, що:

— Ходили ми насамперед до болгарів і ми дивились, як вони кланяються в хоромі, тобто в чужовірній святині, стоячи без пояса, і поклонившись, сяде та споглядає сюди й туди, як божевільний, і нема в них веселости, тільки смуток і великий сморід — не добра їх віра. І прийшли ми до німців і бачили, як вони відправляють службу... І прийшли ми до греків, і вони повели нас туди, де служать своєму Богові, і не знаємо, чи ми були в небі, чи на землі. Нема бо на землі такого видовища, ані такої краси; не вміємо бо сказати, тільки знаємо те, що все таки Бог перебуває з людьми і відправа їх найкраща з усіх країв. Ми бо не можемо забути тієї краси; бо всяка людина, що перше вкусить солодкого, не може потому прийняти гіркости, так і ми тут так не житимемо.

А в відповідь на це бояри сказали:

— Якби грецька віра була лиха, то не була б прийняла хрищення твоя бабка Ольга, що була мудріша з усіх людей.

А Володимир у відповідь сказав:

— То де приймемо хрищення?

А вони сказали:

— Де тобі любо.

І так рік проминув.

## БОРЬБА ЮНАКА З ПЕЧЕНІГОМ

В 993 році пішов Володимир на хорватів. А як прийшов він із хорватської війни, появилися печеніги по тому боці Дніпра від Сули. А Володимир вийшов проти них і зустрів їх на Трубежі над бродом, де сьогодні Переяслав. І став Володимир на цьому боці, а печеніги на тому, і не важились іти ці на той бік, а вони на цей бік. І приїхав печенізький князь до річки, і покликав Володимира та сказав йому:

— Вишли ти свого вояка, а я свого, нехай борються; якщо твій вояк повалить мого, то не воюватимемо три роки й розійдемося в різні боки; а якщо наш вояк повалить вашого, то воюватимемо три роки.

А Володимир прийшов до обозу і послав окличника по обозі з словами:

— Чи нема тут такого вояка, що взявся б битися з силачем печенігом?

І не знайшлося такого силача ніде. І на другий день приїхали печеніги та привели свого вояка, а наших не було. І зажурився Во-



лодимир, і послав посланців до всіх своїх воїв. І прийшов до нього один старший вояк і сказав йому:

— Князю, у мене є один найменший син дома, з чотирма я вийшов у похід, а він лишився дома; від дитинства ніхто не повалив його: коли я один раз дорікав йому, а він м'яв кожу, він розгнівався на мене і передер кожу руками.

А князь, почувши це, зрадів і швидко послав по нього. І привели його до князя, а князь оповів йому все. А він сказав:

— Князю, не знаю, чи можу з ним мірятись. Випробуйте мене: чи нема тут великого й сильного вола?

І знайшли сильного вола, і він повелів роздражнити вола; і поклали гаряче залізо на нього, і пустили вола, і побіг він повз нього. І вхопив він вола рукою за бік, і вирвав шкуру з м'ясом, скільки захопила його рука. І сказав йому Володимир:

— Можеш з ним боротись.

І на другий день прийшли печеніги і почали гукати:

— Чи нема вояків? Ось наш готов до бою.

А Володимир повелів тієї ночі воякам узброїтись. І вислали печеніги свого вояка, і був він дуже великий і страшний. І виступив боєць Володимира. І поглянувши на нього, печеніг розсміявся, бо був середнього росту. І розмірили віддаль між обома військами, і пустили їх проти себе. І зчепились вони міцно, і переміг печеніга в руках до смерті, і повалив його на землю. І закричала Русь, а печеніги кинулись утікати, і погнала Русь за ними, вбиваючи їх, і прогнали їх. А Володимир радів і заклав город на тому броді і назвав його Переяслав, бо юнак перейняв славу.

## БІЛГОРОДСЬКИЙ КИСІЛЬ

В 997 році Володимир пішов до Новгороду по верховинних воїв на печенігів, бо були великі бої безупинно. В тому ж часі печеніги довідались, що нема князя, прийшли і стали коло Білгороду. І не дали вийти з города. Був бо великий голод у городі, а Володимир не міг допомогти, не міг піти, бо ще й військо не зібралось до нього, а печенігів була велика сила. І затягнулась облога в городі, і був великий голод. І зробили віче в городі і сказали:

— Оце помремо з голоду, а від князя нема допомоги. Чи не краще нам умерти? Піддаймось печенігам, то одних лишать при житті, а інших умертвлять; уже й так помираємо з голоду.

І так урадили. А був один старигань, що не був на тому вічі, він і запитався:

— Пощо зробили люди віче?

І сказали йому, що вранці хочуть люди піддатись печенігам. А почувши це, він послав посланців до городських старшин і сказав їм:

— Я чув, що хочете піддатись печенігам.

А вони відповіли:

— Не стерплять люди голоду.



І він сказав їм:

— Послухайте мене, не піддавайтесь три дні і зробіть те, що нам зволю.

І вони зраділи й обіцяли послухатись. І сказав їм:

— Зберіть по пригорщі вівса, або пшениці, або висівок. А вони пішли й радо вишукали. І повелів їм зробити розчин, в якому варять кисіль, і повелів викопати колодязь і вставити туди кадіб і налляв розчину в кадіб, і повелів викопати другий колодязь і вставити туди другий кадіб. Повелів їм пошукати меду. А вони пішли та взяли кадку меду, що був схований у княжій медівні. І повелів розситити дуже воду та влити в кадіб і в другому колодязі так само. А вранці послав по печенігів. А городяни пішли та сказали печенігам:

— Візьміть собі наших закладників, а з-поміж вас нехай іде з десять чоловік у город і дивіться, що діється в нашому городі. А печеніги зраділи, думаючи, що хочуть піддатись, а самі вибрали найкращих мужів у себе та послали їх у город, щоб розглянули, що діється у них в городі. І вони прийшли в город, і сказали люди:

— Пощо губите себе? Коли можете перестояти нас? Якщо стояли б десять літ, що можете нам вдіяти? Маємо бо поживу від землі. Якщо не вірите, подивіться своїми очима. І привели їх до колодязя, де був розчин, і зачерпнули відром, налили в горшки і варили перед ними. Коли зварили перед ними кисіль, узяли та привели їх до другого колодязя, і зачерпнули сити, і почали їсти, наперед самі, а потім і печеніги. І вони здивувались і сказали:

— Не ймуть цьому віри наші князі, поки самі не покушають. І люди налляли горшок розчину й сити з колодязя і дали печенігам. А вони прийшли і оповіли про все, як було. І зварили кисіль, і їли печенізькі князі, і дивувались, і забравши своїх закладників, а їх випустивши, відійшли від города і пішли в свою землю.

## ДВОБИ МСТИСЛАВА З РЕДЕДЕЮ

Коли Мстислав був у Тмуторокані, пішов на касогів. А почувши це, касозький князь Редедя вийшов напроти нього. А коли обидва війська стали проти себе, сказав Редедя до Мстислава:

— Навіщо губитимемо дружину між собою? Але зійдімся і поборімся; якщо ти переможеш, візьмеш мій маєток, і мою жінку, і мою землю; а якщо я переможу, то візьму все твоє. І сказав Мстислав:

— Нехай так буде!

І з'їхались разом. І сказав Редедя до Мстислава:

— Не биймося зброєю, але зміряймося, хто дужчий.

І взялись боротись міцно, і коли вони довго боролись, почав знемагати Мстислав, бо Редедя був великий. І сказав Мстислав:

— О Пресвята Богородице! допоможи мені, бо якщо пере-  
можу його, збудую церкву в твоє ім'я.

І сказавши це, кинув його об землю, і вийнявши ніж, ударив його ножом у горлянку. І тут убито Редедю. І ввійшов у його землю, і забрав увесь маєток його, і жінку його, і діти його, і наклав данину на касогів. І коли прийшов до Тматорокані, заклав церкву святої Богородиці і побудував її, а вона стоїть і донині в Тматорокані.

## ЄВШАН ЗІЛЛЯ

А було це по смерті великого князя Романа, незабутнього володаря всієї Русі, що поборов усі поганські народи, а мудро виконував божі заповіді. Він бо завзявся був на поган, як і лев, а був сердитий, як і рись, і губив їх, як і крокодил, і пролітав через їх землю, як і орел, був бо хоробрий, як і тур. Наслідував бо свого діда Мономаха, що погубив поганих ізмалтян, званих половцями, що прогнав Отрока до обезів за Залізні ворота, а Сирчан залишився над Доном і жив рибою. Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом із Дону, і здобув усю їх землю, і прогнав проклятих агарян. А по смерті Володимира зоставсь у Сирчана один співець, що звався Ор. Він вислав його до обезів, кажучи:

— Володимир помер, а вернися, брате, ходи до своєї землі; перекажи йому мої слова, співай же йому половецьких пісень; а як не захоче, дай йому понюхати зілля, що зветься євшан. Коли ж він не хотів вертатись, ні слухати, дав йому зілля; а коли він понюхав, заплакав і сказав: »Та краще в своїй землі лягти головою, ніж у чужій бути славним«. І прийшов до своєї землі. Від нього походив Кончак, що розтрощив Посулля, ходячи пішки з кітлом на плечах.

## ПЕЧЕРСЬКА ЦЕРКВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Був у варязькій землі князь Африкан, брат того Якуна, що в утечі згубив золотом тканий жупан, коли вів війну з Ярославом проти лютого Мстислава. В цього Африкана були два сини: Фріянд і Шимон. По смерті брата Якун вигнав обох небожів із їх володінь. І прийшов Шимон до нашого правовірного князя Ярослава. Він прийняв його, тримав у пошані і віддав своєму синові Всеволодові, зробивши його старшиною при цьому князі. І прийняв Шимон велику владу від Всеволода. А причина його любови до святого монастиря Печерського ось яка. В часі князювання Із'яслава в Києві прийшли половці на Руську землю і Ярославовичі: Із'яслав, Святослав і Всеволод пішли їм назустріч. З князями був і цей Шимон. Коли ж прийшли вони до святого Антонія для молитви та благословення, старик розкрив свої справедливі уста і ясно оповідав їм про загибель, що ждала їх. А цей варяг упав у ноги старикові і молив, щоб зберегтись йому від такої біди. І сказав йому блаженний:

Мій сину! Багато паде від вістря меча, і коли ви побіжите під інших супостатів, будуть топтати вас, чаносити вам рани, топити в воді. Але ти врятуєшся і будеш покладений в церкві, що тут побудується.

І ось на Альті вступили в бій війська і з божого гніву переможені були християни і втекли; їх воєводи з великою силою вояків упали у битві. Тут же, серед них, лежав і ранений Симон. Він поглянув на небо і побачив церкву, превелику, яку й перед тим уже бачив на морі. І згадав він слова Спасителя, і сказав: «Господи! визволь мене від цієї гіркої смерти молитвами твоєї Матері та преподобних Антонія і Теодосія!» І ось зненацька якась сила виврвала його з оточення мерців: він вигоївся з ран і всіх своїх застав цілими та здоровими. Тоді, прийшовши до блаженного, він почав оповідати дивні речі:

— Мій батько Африкан — говорив він — зробив хрест з мальовничим зображенням богочоловічої подоби Христової, нової роботи, як шанують латини, великості на три лікті. Віддаючи пошану цьому зображенню, мій батько поклав на крижі його пояс, тягаром 50 гривень золота, і на голову золотий вінок. Коли ж мій дядько Якун вигнав мене з моїх володінь, я взяв пояс з Ісуса й вінок з його голови. А він, звернувшись до мене, сказав: «ніколи не клади цього вінка на свою голову, а неси його на приготоване для нього місце, де побудується преподобним церква в ім'я моєї матері. Віддай його в руки цьому преподобному, щоб він повісив його над моїм жертovníком». Я упав, заціпенівши із страху, і лежав, як умерлий. А вставши, я похапцем увійшов на корабель. І коли ми плили, піднялась велика буря, так що всі впали в розпач за своє життя. І почав я кричати: «Господи, прости мені! Я вмираю тепер за цей пояс, — за те, що взяв його від чесного твого й чоловікоподібного образу». І ось побачив я на верху церкву й подумав: що це за церква? І був до нас голос: «та, яку збудує преподобний в ім'я Божої Матері. Ти бачиш її великість і висоту: якщо вимірити її тим золотим поясом, то в ширину вона буде 20 разів, у довжину — 30, а в висоту стіни і з верхом 50. В цій церкві ти будеш покладений». Ми ж усі прославили Бога та втішились великою радістю, що визволились від гіркої смерти. Ось і досі не знав я, де збудується церква, що показала мені перший раз на морі, і другий раз — така ж щодо великості та краси, коли я лежав при смерті на Альті. І ось тепер почув я з твоїх чесних уст, що я буду покладений в церкві, яка тут збудується. І витягнувши золотий пояс, він віддав його преподобному Антонієві з словами:

— Ось міра й основа, а ось вінок; нехай він буде повішений над святою трапезою.

А старик прославив Бога за це та сказав варягові:

— Мій сину! відтепер не будеш ти називатись Шимоном, але Симон буде твоє ім'я.

А закликавши святого Теодосія, він сказав:

— Ось яку церкву хоче побудувати цей Симон.

І віддав в його руки пояс і вінок. Відтоді волику любов мав Симон до святого Теодосія і давав йому багато мастку на будову манастиря. А ця церква була закладена в 1073 р. за часів правдивого князя Святослава. Сам князь своїми руками почав копати рів, дав сто гривень золота в допомогу блаженному й поклав міру церкви тим золотим поясом відповідно до голосу, почутого з неба на морі.

## БАЙКА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО



Богдан Хмельницький сказав у 1655 р. до польських послів:

— Сідайте та слухайте, панове; ви принесли нам прегарні пропозиції від короля; але чи можливо їх прийняти, чи неможливо? Вислухайте оцю побрехеньку. Давно, кажуть, жив у нас селянин, дуже маючий, усі сусіди завидували йому. У того селянина був домашній вуж, що нікого не кусав; господарі завжди клали йому молоко в діру й він часто лазив між родиною. Одного разу сталось таке: дали хлопцеві молока; приліз і вуж і почав хлєптати молоко з горнятка; за те хлопець ударив його ложкою по голові й вуж укусив хлопця. На жалібний крик дитини прибіг батько й, дізнавшись, що вуж укусив сина, кинувся вбивати звірюку; вуж встиг сховати голову в діру, а хвоста не встиг сховати; господар відтяв йому хвіст. Хлопець помер від укушення, а вуж лишився калікою і відтоді боявся вилазити з діри. Незабаром після того багатство того чоловіка почало значно зменшатись, нарешті він став дуже бідний і, бажаючи взнати причину, побіг до знахорів і каже їм:

— Скажіть, прошу вас, що це значить, що минулими роками я менше дбав про господарство, а всього в мене було багато; ні в кого не було так багато таких прегарних волів, як у мене, ні в кого корови не давали стільки молока, ні в кого вівці не давали такої пишної вовни, ні в кого кобили не родили таких гарних лоша́т, ніде поля не давали таких багатих жнив, у нічиїх садах не жужжало стільки бджіл; мої стада не терпіли від слабостей; я сам не знав ніяких неприємностей; в моєму домі бували гості; ні в кого з сусідів не було такої великої родини; бідний не відходив від мого дому з порожніми руками; ні в чому не було недостатку; всякого добра було в мене доволі. Та ось за декілька років розлізлось усе, що я зібрав за ціле життя, і між сусідами нема біднішого від мене; і хоч я падаю від праці для піддержання життя, а проте ніщо не йде мені на користь, але щодня то гірше й гірше. Скажіть, коли знаєте, причину мого нещастя і чи не можна помогти йому?

Йому відповіли:

— Поки ти, давнішими роками, гарно поводи́вся із своїм домашнім вужем, він брав на себе всі нещастя, що грозили тобі,



а тебе лишав вільним від них; тепер же, коли між вами настала ворожнеча, всі біди впали на тебе. Коли ти хочеш давнішого щастя, то погодися з вужем.

Жінка понесла йому молоко, але вуж наївся молока та й знову сховався в нору. Якийсь час доглядав цього господар, далі почав кликати вужа зробити давніше братерство. Тоді відповів йому вуж:

— Даремно ти заходишся, щоб було між нами таке братерство, як давніше, бо як тільки я погляну на свій хвіст, що я утратив за твого сина, зараз вертається до мене пересердя; з другого боку, як ти тільки згадаєш, що ти втратив сина, зараз закипить у тобі обурення, так що ти готов розтрощити мені голову. Через те досить буде приязні між нами, коли ти житимеш у своєму домі, як тобі любо, а я в своїй норі, і будемо допомагати один одному.

— Те саме, пано, є послі, сталося і між поляками й українцями... Ті, що звать себе дітьми королівства, почали порушувати волю українців і бити їх по голові, а українці, коли їх заболіло, почали кусати; тоді зайшло так, що й українців більша частина відтята й чимало синів королівства пропало. Відтоді, як тільки ті народи згадають біди, заподіяні один одному, зараз повстає пересердя, і хоч почнуть вони годитись, то через найменшу причину справа не ладиться. Наймудріший із смертних не може зробити того, щоб між нами настав певний довгий мир, як лиш так: нехай польське королівство зречеться усього, що належало до князівств Руської землі, нехай відступить козакам до кермування всю Русь до Володимира, і Львів, і Ярослав, і Перемишль, з умовою, щоб ми, сидючи собі в своїй Русі як у норах, відвертали ворогів від польського королівства. Але я знаю: якби в цілому королівстві лишилось усього сто панів, то й тоді вони не пристали б на це. А козаки, поки матимуть зброю, теж не відступлять від цих умов.

## ПОЛУБОТОК

Про смерть Полуботка переказ лишив цю вікопомність, що коли він, будши хворим, відчув свій кінець і прохав тюремних приставів, щоб закликали священика до нього, а тюремники дали про те знати цареві, то цар приходив до нього попроситись. І він сказав йому:

— Я ніколи не мав ворожнечі до тебе й не маю, і з тим умираю, як християнин. Вірю без сумніву, що за невинні страждання мої і моїх ближніх судитиме наш спільний і нелицемірний суддя, всемогучий Бог, і швидко обидва станемо перед нього, і Петро з Павлом там розсудяться.

Цар дійсно помер швидко після того.



## ТУРОВА КРУЧА

Над річкою Трубайлом стоїть висока круча. Вся обросла кучерявим в'язом, а коріння повисло над самою річкою. Дикий хміль почіплявся за те коріння і колишеться кудлатими жмутками. А внизу вода рине та рине! Оце Турова Круча...

Колись то давно, іще до татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зздів на око, то вже й його; і кохавсь він у полюванні. Отож раз поїхав той князь на полювання та й відбивсь у пущі від своєї челяді. Іде та їде пущею, коли ж дивиться, аж на лощині пається стадо турів.

Бачить князь тих турів; тільки не дивується на їх золоті роги, а дивується, що при них стоїть дівчина, така, що усю пущу красою освітила. Поскочив він до неї; а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь, і про те, що заблудив у пущі: вхопила його за серце та чудовна краса.

— Дівчино! — рече, — будь моєю жоною!

А вона рече:

— Тоді я буду тобі жоною, як Трубайло назад вернеться.

А князь їй знову:

— Як не згодишся на моє прохання, то я твої тури постріляю.

— Як постріляєш мої тури, то вже більш нічого не стрілятимеш.

Розсердився князь, взяв лук з плеча і почав стріляти золоторогі тури. Сунулись ті тури в пущу, так і виваляли дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло... а Трубайло тоді був не такий вузенький, як тепер, — прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! — та й ні один не переплив, усі каменем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками:

— Потопив еси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки!

Отже й блукає, кажуть, той князь до цього часу по пущі і ніяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в татарських руках, був і в ляцьких, — чого вже не було з тим Переяславом? — а він не знайде його та й не знайде. А дівчинині тури лежать і досі каменями в воді, і от прислухайсь: то не вода реве, а ревуть тури глухо з-під води. Отже, кажуть, буде таке время, що князь приїде на Турову Кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ по Україні.

## МАНАСТИР ПОГОНЯ

В Україні, в Галицькому повіті, є місто Завалів, назване від валів, давно висипаних; їх є три над цим містом на горі, а між цими трьома валами знаходиться монастир при церкві святого архієрея Миколая. Старі духовні та світські люди, котрі чували від своїх дідів і прадідів, повідають, що Буняк, як вони говорять, але

радше Батий, цар татарський, коли воював Руську землю, тоді один воєвода, на ім'я Роман, вийшов із Руської землі з своїми військами проти татарських орд і, бачачи велику потугу, а своє мале військо християнське, окопався трьома валами, журився та заснув у журбі. У сні з'явився йому святий архієрей Миколай і велів йому йти сміливо на бусурманські орди, а де здожене поган і переможе їх, на тому місці велів йому збудувати церкву на честь Пресвятої Богородиці, за допомогою якої мав перемогти мохамедан, а між цими трьома валами казав збудувати церкву на честь святого архієрея Миколая. Пробудившись зо сну, воєвода Роман рушив сміливо із своїми військами на татар, погнав їх, гонив за ними й догнав їх на тих полях, які знаходяться недалеко за містом Тисьменицею, й одержав славу перемогу над ними. А по цій перемозі збудував на цьому полі церкву Успення Пресвятої Богородиці, за посередництвом якої переміг поганські орди; в цій церкві є намісний чудотворний образ Пресвятої Богородиці. При цій церкві є монастир, що називається **Погоня** тому, що там воєвода Роман погнав і догнав і розігнав своїх неприятелів татарів... А між трьома валами воєвода збудував церкву святого архієрея Миколая, що показався йому там у сні й казав збудувати одну церкву на честь Богородиці, а другу на своє.

## ВІДДІЛ ДРУГИЙ

### З УСТ НАРОДУ

#### МОРЕ ПІД КИЄВОМ

Місце, де тепер пливе Дніпро, і вся Полтавщина — все це було вкрите морем. З далеких країв приїздили купці кораблями до Києва. Продавали різні дорогі товари й за те платили десятину київському князеві. З цих десятин збудували церкву, що на пам'ять того потім дістала назву «Десятинної». Коли св. Андрій прийшов до Києва і застромив хрест на горі, де тепер стоїть Андріївська церква, то все море сплило на низ. Але частина його зісталась і сховалась під Андріївською горою. Коли потім збудували тут церкву, то під престолом відкрилось джерело. Тепер щороку дають із скарбу багато тисяч карбованців — купувати коччя і смолу, і ним затримують воду, що тече відти. Кожне найменше зрушення збільшує натиск води відти. От чому в Андріївській церкві нема дзвонів: при першому ударенні вода залила б не тільки Київ, а й усю Полтавщину, Київщину і Чернігівщину.

#### ДНІПРО І ДЕСНА



Дніпро і Десна — це брат і сестра — були колись люди. Як вирости вони, батько і мати поблагословили їх в дорогу. Змовились вони вийти ранком і полягали спати. Десна любила спати і проспала ранок, а Дніпро проснувся на зорі, порозвертав гори, порозчищав гирла і зарив степами. Десна проснулась, аж брата нема. Вона пустила ворона вперед і побігла слідком. Летить ворон, і як тільки нагонить Дніпра, всякий раз і крикне. Що поверне Десна до дніпрового гирла, то він вбік — і подався далі. Багато раз Десна підвертала до Дніпра, багато раз повертав він вбік (того він такий і кручений). На ворона напав рябець і давай битися. Чи довго бились, чи ні, — Дніпро побіг до моря. Як почула Десна від ворона, що Дніпро далеко, прихилилась до брата і злилась з його гирлами. Тепер вона тече лівою стороною, а Дніпро правою. Де є острови і скелі серед річки, там

розходиться Дніпро з Десною. Як ясний день, то видно, де Дніпро, а де Десна: в Дніпрі синя вода, а в Десні мов жовта; Десна тече тихо, Дніпро — прудко. Про Дніпра і Десну є пісня:

Десна Дніпру рідна сестра,  
Десна Дніпра спереджала,  
Гори, кряжі становила,  
Дніпра - брата не спинила;  
Ще й ворона посилала,  
А в Києві в Дніпр упала...  
Жалується Лиман морю,  
Що Дніпр узяв свою волю,  
Свої гирла прочищає,  
Лиман - море засипає...

### ДНІПРОВІ ПОРОГИ

Як ще ріка нікотра не протікала, так Десна була старша за Дніпра. Стали вони спорить, котре прудше з їх двох пробіжить, то те буде старше. Так Десна зараз же, як заспорилась, порізалась, де низькі місця, щоб їй легше було; а Дніпро ще в батька пішов благословитися (а в них батько море мабуть); так він порізавсь горами, бескидами, поламався скрізь. Десна бачить, що не випередить Дніпра, що Дніпро горами порізавсь, так вона стала рвать каміння і гатить Дніпро, щоб самій раніш порізатись (а тоді каміння ще не заклата було, тільки вже не знаю, коли його Мати Божа заклала?). І вона у дванадцятьох місцях гатила його, і поробилось там дванадцять порогів; а посередині чотири рази перегачувала. Ненаситський зветься — там камінь поріс; у чотири рази каміння тут лежить і учетверо проти тих, а то й удванадцять раз дужче кидає проти них...

### ЛИБЕДЬ

Річка Либедь повстала від сліз Либеді, дочки одного з київських князів. Ой, гарна ж то була, кажуть, гарна діва, чарівна, як те боже сонечко в травні. Кажуть, що з усіх сторін світу з'їжджувались до неї лицарі, королевичі та князі, прохаючи її руки. Але княжна не хотіла й чути про заміжжя: »Не піду, — каже, — не хочу, й досить«. Так відповідала вона всім. Королевичі та князі думали собі, що, може, час, що нарешті багатство й відвага переможе колись опір дівчинки: не один, мабуть, наражав саме життя, щоб тільки припасти до вподоби гарній діачині; але це не помагало нічого. Королевичі нарешті поговорили між собою, низзали плечима, припосяли свої булатні мечі, сіли на своїх вірних коней і від'їхали собі з нічим додому.

Опустіло й посумнішало відразу в княжих теремах; не було вже там ні тих багатих королевичів, ні тих гарних княжевичів, ні нарешті тих войовничих лицарів; а наша княжна, як та горлиця в клітці, позосталась сама одна в своєму самотньому теремі; може, тепер і бажала б вона, щоб хтось приїхав, може, вже й затужила вона за хоробрими молодцями, але нічого не помагало це вже тепер! А роки, як ця вода в Дніпрі, плили та пропливали собі, а ніхто не вертався з тих, що раз відїхали з нічим. Помер нарешті сам князь, батько Либеді; якийсь інший зайняв його місце на княжому престолі, а наша княжна була приневолена покинути пишній дворець. Отже вибудувала собі на горі, зараз коло Києва, маленьку хатчину й тут уже жила в ній сама самісінька. Ой, сумне ж то, сумне мусіло бути життя, неначе монастирське, для гарної і молодої дівчини: дні і ночі проводила вона в гірких сльозах, а з кожним днем і з кожною божою ніччю щораз більше сохла й марніла бідолашка, аж нарешті не стало вже цілком красуні; якби дощова хмарка, вона перемінилася в сльози, що, сплинувши вниз, утворили під горою маленький потічок. Цей потік, у пізнішому часі, назвали люди в її пам'ять Либеддю, а саму гору — Дівичою. Відтоді опівночі чути там завжди якісь зітхання і зойки, а густа хопта, що поростає цю гору, порушуючи своїми листками, заводить заєдно якусь зловорожу ноту.

## СКАВИЦЯ

Старі люди кажуть, що тут був гріб князя Скавики. Скавика, Чикирда й Лукіян були начальники, названі князями, лицарського народу, якихсь чорноморців, що, як хмари або як саранча, приплили з низу, від моря, до Києва. Усі три, разом із своїми дружинами, поселились на київських горах, один коло одного. Кажуть, що князь Скавика мав дочку, молоду й зовсім непогану дівчину. На його двір збігались лицарі й королевичі з усіх сторін світу й один перед одним старалися здобути руку княжни. Але найкращий, найхоробріший з усіх був князь Чикирда; для княжни вбогий її сусід був миліший від усіх багатств, від усіх корон і берел. Але хоч Скавика сам, як і Чикирда, був князем без князівства, бо стояв тільки на чолі кочовничої орди, все таки бажав собі кращої долі для своєї єдиної дитини та сподівався видати її колись за якогось багатого заморського королевича.

А князь Чикирда послав сватів, сам навіть падав до ніг Скавиці, але це не помогло йому нічого: Скавика жартував собі тільки з бідного молодця. Нарешті вколело Чикирду таке легковаження і поведінка гордого князька з ним, отже добув свій булатний меч і на ньому присяг помсту своєму ворогові. А князь Лукіян тим часом виглядав лиш відповідної і догідної хвилини, бо й він давно вже мріяв про те, щоб знищити сусідніх князьків і щоб самому заволодіти Києвом. Отже як тільки ворожі дружини напали на

себе, Лукіяна мінами висадив частину військ обох князів у повітря, а решту знищив мечем. Скавика й Чикирда відгадали намір Лукіяна й, подавши собі руки, з'єднаними силами напали на свого спільного ворога. Але більша частина їх військ згинула вже від мін. Отже по довгій і кривавій боротьбі з'єднані дружини враз із своїми провідниками zostались на полі бою.

А найгірший з трьох був Лукіян; він не щадив навіть жінок і дрібних дітей, саму гарну дочку Скавики вбив своєю власною рукою. Тіла провідників похоронили на двох сусідніх горах, а Лукіяна лишивсь єдиним володарем Києва.

Глибокі печери на Лукіянівці покопали Лукіянові дружини. Кажуть, що пізніше, в часі нападу татарів, вони служили за сховок для бідних киян, бо невірна татарва гнала молодших і сильніших в ясир, а решту забивала на місці. Їх орди ставали звичайно обозом за містом, бо в місті не було місця для них: огонь пожирав усе до ґрунту. Місцевість, в якій татари розбивали свої намети, служила їм тільки для складу здобичі і для варення харчі, тому й назвали її Приваркою.



## ГОЛОСІВ

Кажуть, що колись у цьому місці збирались мешканці, щоб голосувати в часі вибору нового князя. Інші говорять, що в цій околиці жив Голуб, найгірніший з усіх розбійників. Одного разу він пірвав дівчину, що переходила, і замкнув її в довгих і темних льохах, які є там і донині навіть і які завжди були криївкою для розбійників. Молода й гарна невільниця проводила цілі дні й ночі серед сліз, бо дні й ночі мучив її жорстокий тиран, якому не хо-

тіла піддатись. Околишні мешканці, проїжджаючи туди, завжди чули якісь стогони, чули виразно, що хтось плаче й голосить, але ніхто не міг відгадати того, звідкіль походили б ці зойки, і всі були того переконання, що то лиш якісь штуки нечистої сили, яка цим способом старалась заманити прохожих до себе в глухі й недоступні місця. Не швидко якось зловили Голуба, а коли зловили його, то все його тіло, руки, ноги, навіть його шию, окували залізом; розпаленими кліщами рвали тіло на ньому, а йому байдуже — курив собі люльку та співав якогось вражого тропака, що аж га! — звичайно, характерник: тут рвуть йому кліщами тіло, а воно вже заростає і нема сліду, якби хто, напр., дзбанком зачерпнув води в ставі. Ані сліду цієї муки! Декілька разів утікав він з тюрми: от струсне кайдани, то наче б то з глини ланцюги розлітаються на ньому на дрібні шматочки. Нарешті добув крейду з кишені, нарисував човен на стіні, всів до нього і — згадуй, як називався; а сторож тільки рот роззявить: Голуба наче б то ніколи й не було в тюрмі. От за третім щойно разом, коли його розп'яли на хресті (немов Ісуса Христа, Боже відпусти) і через дев'ять днів живили його оселедцями, не даючи ані крапельки води, пекельна справа добила нарешті характерника: помер нарешті в найстрашніших муках. Але тієї дівчини не знайшли, а зойки й тепер іще чути часами в глуху й тиху північ.

Тіло Голуба поховали в Голосіві, а курган на Шулявці був для Голуба лиш місцем чатування на подорожніх.

## БАГАТИРІ

Колись, в дуже давню старину, зійшлись два багатирі: один став по той (лівий) бік Дніпра, а другий по цей, зійшлись та й кричать один другому через Дніпро. Цей каже:

— Уступи мені місце, я поселюсь з своїм народом.

А той каже:

— Ні, я заселю цей край, геть ти відтіля!

Тоді багатир з правого берега й каже:

— Коли так, то давай лучче поміряємось силами; хто кого пересилить, того й земля буде.

— Давай, — каже багатир з лівої сторони.

Взяли вони, повідколупували з скель каміння однакової ваги, поставили на горі понад Дніпром — той з того боку, а цей з цього, і давай шпурлять. З лівого боку як кинув багатир камінь, він і впав біля цього берега в воду, недалеко від Стрільчої скелі. Тоді з правого боку багатир як шпурнув свій камінь, він і опинився на тім боці, на сухому березі. Тоді багатир з лівого боку й гукає:

— Ну, коли так, так я піду дальше, а ти заселий землю.

І пішов багатир дальше, а цей заселив народ свій по цім і по тім боці. На тім камені, що з лівого боку, і досі зістався слід якраз в тім місці, де багатир брався руками; так руки й знать — і пальці, і долоні.

той квиток, що Батій колись дав ченцям. Батій хоча вже був бусурменом, а вже від свого не міг відрікатися: як побачив той квиток, то навікача. Прибіг до Дніпра, сів у човна і посеред Дніпра луснув.

З того часу свята Лавра — кажуть люди — так запустіла, що в ній під престолом вовчиця дітей виводила.

## ЗОЛОТІ ВОРОТА



олись, давно то ще, був князь на світі Володимир. Володимир князь царством всім обдаує, а Михайло то син царський, але що він молодий, то на царство його не садовлять; нехай підростає, а Володимир то старіший, то він усім і править. Добре, так оце діється... А в стороні татари своє царство мають. То ніби одно царство, а то татарське друге, і в стороні татари живуть. І знахорі татарські стали ворожити, догадальсь про Михайла, кажуть своїм:

— Глядіть, щоб не було чого нам, росте збоку коло нас такий і такий Михайло; тепер от його і не чути, а виросте той Михайло, тоді вже будемо знати, що то за Михайло; кажуть знахорі, що воїн, воїн з нього вийде, може, ще світ не бачив такого лицаря.

Сказали знахорі про Михайла; тепер треба щось робити. Татарський пише до Володимира: »Ми довідались, — пише Татарський, — за Михайла, він ще дитина у вас, його царство, його все буде, як підросте — то віддай нам його, будьмо сватами«. Ото Володимир скликає людей, говорить, що Татарський хоче до себе взяти Михайла, далі дає цю річ до сенату. Міркували скрізь, чи зробити так, як Татарський пише, і присудили, що »віддаймо малого«. Вся громада сказала так...

Ну, ото присудили так. Володимир примітив, що Михайло став хмурний дуже, ходить такий засмучений... А Михайло був уже парубок літ 18. Спитав Володимир його, що йому за туга така:

— Михалятко — дитятко! чого ти засмучений такий?

В тебе чаша золотая,  
Вина повна  
Завжди,  
І часть Києва на тебе йде...

Мені так здається, що журитись тобі нема чого.  
Михайло і каже Володимирові:

Господару-цару Володимиру!  
Так, в мене чаша золотая,  
Вина повная  
Завжди...



часть Києва на мене йде,  
Але київська громада,  
То зла в неї рада...

Володимир на це промовчав. А Михайло каже до меча свого, що на стіні висів:

Мечу мій, мечу! та на татарове,  
Мечу мій, мечу! та на юланове...

Михайлові байдуже, що татари хотять його брати, він меч свій як візьме, то... Але Володимир це вислухав і дивиться, що Михайло малий такий, і каже йому:

— Михалятко-дитятко! молоде ти і неспосібне, то треба, щоб бути літ 20 або 30, тоді хіба за меч можна братись.  
Володимир так до Михайла говорить, а Михайло йому відказує посвоєму:

Господару-цару Володимиру!  
Візьми ти утятко молоденьке  
І пусти на море синеньке:  
Воно попливе, як і стареньке.

Тоді Володимир каже до Михайла:

— Як так оце ти говориш, то, Боже, тебе благослови.

Після того Михайло взяв меч, копію, коня йому вивели; їде Михайло і зустрічає, що стоїть татаруга, турок той; Михайло нічого не робив, іно перехрестив військо татарське своїм мечем. То по обидві сторони Михайла не стало того війська: на ліву сторону то так, як огнем спалило, на праву — так, як солону виклав. Як посік ~~те~~ вже військо Михайло, то поїхав в світи і прийшлось йому їхати через царські ворота; то до одного стремена взяв на ногу одну половину, а на другу ногу другого стремена взяв другу половину. З тими ворітьми поїхав за якісь гори... і став жити та й досі, каже, живий...